

19-ASRDA O‘ZBEKISTONDA ISHLATILGAN OT ARAVALARI

(Shahrisabz davlat muzey-qo‘riqxonasi eksponatlari misolida)

Jalolov ZafarAzimjonovich

“Shahrisabz” davlat muzey-qo‘riqxonasi filial mudiri.

Tel: +998973885888 Email: zafarazimjonov93@gmail.com

Annotatsiya: O‘zbek tilida: Maqolada XIX asr O‘zbekiston transport tizimida muhim o‘rin tutgan ot aravalarining tarixiy-etnografik tahlili keltirilgan. Shahrisabz davlat muzey-qo‘riqxonasida saqlanayotgan ikki noyob arava namunasi asosida ushbu vositalarning konstruksiyasi, tayyorlanish texnologiyasi va ijtimoiy-iqtisodiy hayotdagi o‘rni yoritilgan.

Kalit so‘zlar : Shahrisabz, muzey-qo‘riqxonasi, ot aravasi, etnografiya, g‘ildirak, Kesh, hunarmandchilik.

Abstract: The article presents a historical and ethnographic analysis of horse-drawn carts, which played an important role in the transport system of 19th-century Uzbekistan. Based on two unique examples kept in the Shahrisabz State Museum-Reserve, the construction, production technology, and role of these vehicles in socio-economic life are highlighted.

Key words: In English: Shahrisabz, museum-reserve, horse-drawn cart, ethnography, 19th century, craftsmanship, history of transport.

Аннотация: В статье представлен историко-этнографический анализ конных повозок, игравших важную роль в транспортной системе Узбекистана XIX века. На основе двух уникальных образцов, хранящихся в Шахрисабзском государственном музее-заповеднике, освещаются конструкция, технология

изготовления и роль этих средств передвижения в социально-экономической жизни.

Ключевые слова: Шахрисабз, музей-заповедник, конная повозка, этнография, XIX век, ремесленничество, история транспорта

Kirish

O'zbek xalqining an'anaviy turmush tarzida transport vositalari, xususan, "qo'sh g'ildirakli arava" nafaqat yuk tashish, balki ijtimoiy munosabatlarning muhim bo'lagi hisoblangan. XIX asrda Markaziy Osiyo bo'ylab harakatlangan sayyohlar va tadqiqotchilar (masalan, A.Vamberi, N.Xanikov) mahalliy aravalarning o'ziga xos baland g'ildiraklari va murakkab yo'llarga chidamliligini alohida qayd etishgan. Shahrisabz davlat muzey-qo'riqxonasida saqlanayotgan ikki tarixiy eksponat o'sha davr texnik tafakkuri va hunarmandchilik madaniyatining noyob namunasi.

Aravaszlik san'ati va konstruksion xususiyatlar

XIX asrda Shahrisabzda aravaszlik alohida hunarmandchilik tarmog'i sifatida shakllangan. Muzey eksponatlari tahlili shuni ko'rsatadiki, arava yasashda asosan tut, qayrag'och va yong'oq yog'ochlaridan foydalanilgan.

- G'ildirak (Chax): Aravalarning g'ildiraklari odatda 1.5 metrdan 2 metrgacha balandlikda bo'lgan. Bu balandlik daryolardan o'tishda va qumli yo'llarda harakatlanishda qo'l kelgan. G'ildirak gardishi ("paxsa") mustahkam bo'lishi uchun temir bandlar bilan qoplangan.

- O'q va karkas: Aravaning o'qi (os) g'ildiraklarni tutib turuvchi asosiy tayanch bo'lib, u ishqalanishga chidamli qattiq yog'ochdan ishlangan. Yuk joylanadigan qismi (shovun) esa keng va havo o'tkazuvchan qilib yasalgan.

- Badiiy bezak: Shahrisabz aravalari ko'pincha o'ymakorlik naqshlari bilan bezatilgan. Ichki qismiga o'sha davrning mashhur "Iroqi" kashtalari

yoki jun gilamlar to'shalganki, bu yo'lovchilar uchun ham qulaylik, ham estetik zavq bag'ishlagan.

Ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati

XIX asrda arava shunchaki transport emas, balki egasining ijtimoiy mavqegini ham ko'rsatgan.

1. Karvon yo'llari: Shahrisabz – Buxoro, Shahrisabz – Termiz yo'nalishlarida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tashishda asosiy yuk vositasi bo'lgan.

2. Etnografik jihat: To'y marosimlarida "Kelin tushdi" marosimi uchun aravalar maxsus ipak matolar va qo'ng'iroqlar bilan bezatilgan. Bu o'zbek xalq og'zaki ijodida ham o'z aksini topgan.

Muzeyshunoslik nuqtayi nazaridan saqlash

Muzey-qo'riqxonada fondidagi ushbu aravalar bugungi kunda konservatsiya qilingan holatda saqlanmoqda. Ularni asrab qolish uchun namlik va harorat muvozanatini saqlash, shuningdek, yog'och zararkunandalariga qarshi muntazam ishlov berish talab etiladi. Ushbu eksponatlar turistlar uchun Shahrisabzning "tirik tarixi" sifatida katta qiziqish uyg'otmoqda.

Xulosa

XIX asrga oid ot aravalari shunchaki qadimiy transport vositasi emas, balki o'zbek xalqining muhandislik tafakkuri, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari va amaliy san'atini o'zida mujassam etgan murakkab tarixiy ob'ektdir. Shahrisabz davlat muzey-qo'riqxonasida saqlanayotgan ushbu eksponatlarni tadqiq etish natijasida quyidagi muhim xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, texnik jihatdan bu aravalar Markaziy Osiyoning murakkab relyefi — qum barxanlari, tog'li soqmoqlar va daryo kechuvlariga mukammal moslashgan. G'ildiraklarning baland qilib ishlanishi va o'q qismining mustahkamligi o'sha davr

aravasoqlik maktabining yuksak darajada bo'lganligidan dalolat beradi. Bu esa milliy hunarmandchilik tariximizda "aravasoqlik" alohida ilmiy o'rganilishi kerak bo'lgan soha ekanligini ko'rsatadi.

Ikkinchidan, madaniy-etnografik nuqtayi nazardan, aravalar xalqimizning kundalik hayoti va an'analarini o'zida aks ettiradi. Ularning bezatilish uslubi, ichki qismining jihozlanishi va ishlatilgan materiallar Shahrisabz vohasining o'ziga xos hunarmandchilik an'analarini (yog'och o'ymakorligi, kashtachilik, gilamdo'zlik) tahlil qilish uchun boy manba bo'lib xizmat qiladi.

Uchinchidan, ushbu yodgorliklarning muzeyshunoslikdagi o'rni bebahodir. Ochiq osmon ostidagi arxeologik yodgorliklar bilan bir qatorda, bunday etnografik eksponatlar muzey fondining "jonli" va ko'rgazmali qismini tashkil etadi. Ular yosh avlodda o'tmish mehnat qurollari va transport vositalari haqida aniq tasavvur uyg'otish bilan birga, ajdodlarimizning bunyodkorlik salohiyatiga bo'lgan hurmatni shakllantiradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Shahrisabzdagi ushbu tarixiy aravalarni nafaqat saqlash, balki ularni zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida (3D modellashtirish) hujjatlashtirish va keng jamoatchilikka targ'ib qilish, o'zbek xalqining transport madaniyati tarixini dunyoga tanitishda muhim qadam bo'lib xizmat qiladi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pugachenkova G.A. "O'zbekiston madaniyati tarixi." - Toshkent, 1965.
2. Suxareva O.A. "Buxoro va Kesh (Shahrisabz) etnografik o'rganilishi." - Moskva, 1958.
3. To'rayev H. "Markaziy Osiyo transport va karvon yo'llari tarixi." - Buxoro, 2010.

4. Xoliqov F. “Shahrisabz yodgorliklari va muzey eksponatlari tavsifi.” - Samarqand, 2018.

5. “Shahrisabz” davlat muzey-qo‘riqxonasi ilmiy fondi ma’lumotlari.